

DELS ORÍGENS DE PÒRTOL I DELS SEUS HABITANTS

Biel Massot i Muntaner.-

El Carme, Pòrtol, juliol 2011

Benvolgudes portolanes, benvolguts portolans, bon vespre i benvinguts a aquest inici de les festes del nostre poble que enguany els organitzadors han volgut que jo pregonàs.

He de dir que, encara que no vaig néixer a Pòrtol sempre m'he sentit portolà. Ja sabem que ningú tria on neix -no deixa de ser un accident com qualsevol altre- i, tanmateix, també és cert que, molt sovint, la persona arriba a ser d'allà on es fa o d'allà on viu.

Puc dir, en favor meu, que sempre he viscut aquí, que dos dels meus tres germans hi varen néixer i, sobre tot, que la meva tercera cama és marratxinera de molts segles enrere. Mon pare era fill de ciutadà -amb arrels a Andratx- i de portolana. Així, el meu tercer llinatge seria Capó, nét d'Antònia Capó Garau de can Quelet i de can Crosta. I precisament la branca familiar d'aquests Capó fa part de Marratxí, coincidint en el temps, ni més ni manco que amb l'època aproximada de la fundació del poble de Pòrtol.

L'ORIGEN DE PÒRTOL

Parlant d'aquesta fundació... quan sorgí el nostre Pòrtol? No podem parlar d'una data exacta de l'establiment de l'antiga possessió de Pòrtula, però sí aproximada, que podem situar dins la segona meitat del segle XVII. Va ser en aquell moment que els hereus de Quitèria Ballester, descendent de la família Torrella, de la cavalleria de Santa Maria del Camí, varen decidir donar en establiment les terres situades entre el que avui és el cementeri de Santa Maria i Son Borràs, per un costat, i les possessions de Son Caulelles i Son Cós per l'altra. Primer començaren a parcel·lar les terres de l'anomenada sa Cabanassa -que han quedat com a finques, bocins i tanques, si fa no fa al llarg del camí des Jardí den Ferrer-, i a partir de 1671 les de l'antiga alqueria que dona lloc al topònim del nostre poble. Però, de fet, l'origen de la possessió de Pòrtula és molt anterior: ja trobam documentada la seva existència l'any 1242, just després de la conquesta catalana de l'illa, i no hi és de més pensar que encara ve de més enrere.

Pòrtol, ja ho sabem, fa part del municipi de Marratxí, que es caracteritza per la seva gran dispersió de nuclis. Si l'actual Marratxinet fou el bessó del nostre terme, cal dir que Pòrtol va ser el segon nucli que va sorgir, això sí, molts, molts d'anys després. En aquell moment -segona meitat del segle XVII- Marratxí era terra de grans possessions: Son Sales, Son Ametler, Son Verí, Son Sureda, Son Macià, Son Cós, Son Caulelles... i altres de menors. Els habitants del nucli de Marratxí -i posteriorment els de Pòrtol- solien treballar en aquestes possessions, que necessitaven un número important de persones per donar sortida a les diverses feines del camp al llarg del cicle anual. Aquesta interdependència entre possessions i nuclis marratxiners va durar fins ben entrat el segle XX, quan el turisme obrí noves possibilitats professionals.

HIPOTÈTICA UBICACIÓ DE PÒRTULA

Una d'aquelles possessions, en temps, era Pòrtula. No hem arribat a esbrinar on estaven situades les cases ni si encara avui existeixen, però no vull deixar passar l'ocasió sense esmentar una hipòtesi sobre la seva possible ubicació. Si no coneixeu can Monjo Fondo, antiga olleria ben al mig del poble portolà, mirau d'aconseguir que vos deixin visitar les antigues dependències o parau esment a les visites culturals que a vegades s'organitzen. Veureu que hi ha una construcció molt antiga -per analogia amb altres del terme ben bé pot ser del XVII o del XVIII- semisoterrània, amb voltes, pilars i capitells que, temps enrere, podria haver estat un celler. D'altra part, l'arc que s'obre devora la casa té tot

l'aspecte de portal forà i al voltant del pati interior hi ha tot una sèrie de dependències, talment qualsevol possessió del terme. Es clar que falta corroborar-ho documentalment, però hi hauria possibilitats que can Monjo Fondo pogués ser l'antiga possessió de Pòrtula.

Els que em coneixeu sabeu que ja fa anys que em dedico a la recerca de material històric relacionat amb el nostre municipi, però darrerament encara he entrat més en contacte amb persones i famílies concretes gràcies a una tasca de recopilació del que podríem anomenar "Corpus de marratxiners i marratxineres", que voldria ser d'alguna manera la relació de tota aquella gent que ha passat per Marratxí en un moment determinat de la seva existència, tan sigui per naixement, casament, defunció o, simplement, empadronament per vivenda o treball durant un temps. Encara em queda molta tasca per fer i, així i tot, ja duc elaborades pràcticament 46.000 fitxes, que es diu molt aviat però suposa un recull considerable.

Dins aquesta recopilació arriben a sortir moltes coses i permet que es puguin estudiar molts d'aspectes del conjunt de Marratxí o dels seus nuclis en concret... Hi trobam coses tan curioses com el nom real dels anomenats "lladres de Pòrtol" que tots hem sentit mencionar a la glosa popular "de tres, en mataren dos, / i a s'altre el feren bo", o la possibilitat de conèixer les malalties més característiques que se'n duïen els nostres avantpassats a la tomba, passant per les províncies familiars, o sigui poder aclarir si una branca d'una determinada família ve d'un o altre lloc, perquè una persona d'un altre poble o municipi va venir a casar-se al nostre i aquí establiren casa i família, esbrinar des de quin moment hi ha determinats llinatges entre nosaltres i veure llurs diverses ramificacions.

QUAN ELS CAPÓ ARRIBAREN A MARRATXÍ

Relacionat amb aquest punt, torn al cas dels meus redepadrins Capó, que ja he esmentat, i que també són avantpassats d'altres branques dels Quelet. Ca nostra feia part de can Quelet, grup de cases afegides a la dels encara actuals portadors d'aquest malnom, que ens ve per la unió dels Capó amb els Salvà, llinatge que també avui conserva el mateix malnom. Resulta, doncs, que a finals del s.XVII, coincidint temporalment amb pocs anys després de l'inici de l'establiment de Pòrtula, encara que no es pot assegurar que vinguessin aquí tot d'una, trobam dos germans del lloc de Castell Llubí, -actualment Llubí, però aleshores lloc sufragani de la parròquia de Muro-. Es tractava de Pere i Antoni Josep Capó Sardó, que es casaren amb al·lotes marratxineres. Aquelles noves famílies varen viure a Marratxí, conraren les seves terres -un fill seu va ser majoral de Son Cós- i els seus fills i néts, tots marratxiners i marratxineres, foren batiats a Sant Marçal, aleshores única parròquia del nostre municipi. Un moment determinat del segle XVIII ja consta que vivien a Pòrtol, i de llavors fins avui, malgrat el llinatge d'aquesta branca s'hagi extingit. Però també cal dir que els Capó estan emparentats amb tot una sèrie dels llinatges propis de Marratxí. Si, des de la meva padrina, anam per enrere en el temps, trobarem tots aquests parentius: Capó, Garau, Salvà, Canyelles, Ramon, Monserrat, Serra, Bestard, Amengual, Canyelles, Salvà i Company. Vol dir que, de vell, estam relacionats amb una gran quantitat de famílies del poble.

PROVINENÇA D'ALGUNS LLINATGES PORTOLANS

I això passa a totes les cases: uns llinatges que es mesclen amb altres, a vegades en diverses ocasions al llarg del temps. De fet, sempre m'ha cridat l'atenció com es degueren conèixer aquests avantpassats nostres. Les comunicacions no eren com ara, ni la possibilitat d'establir contactes tampoc. Tal vegada a alguna fira o a un mercat? A les festes de Sant Marçal, potser? O a través de parents o amics comuns?

Es la història de tantes famílies, tot i que allò més normal és que siguin de pobles de la contrada. Es el cas dels Cabot, que vénen de Santa Maria i, més enrere, de Bunyola, igual que d'aquest poble prové alguna branca dels Garau -com la de can Crosta- i també dels Palou, tant els de sa Travessa -i posteriorment de Can Flor- com, més recentment, els de

Son Ros. Els Sans, branques des Tancat i de ca na Rosa, que vénen d'Esporles. Diverses branques dels Rigo, com la de can Carretet, són descendents de Guillem Rigo Sastre, nascut a Santa Eugènia, lloc d'on també vénen els Roca de can Pi. Els Bestard vénen de Santa Maria, com els Frontera, de can Parró. Els Puigserver, de can Pi, vénen d'Algaida... No acabaríem...

En aquest aspecte, la cultura popular ens aporta tot un seguit de malnoms que donen testimoni de l'origen forà dels seus portadors o de llurs avantpassats. Entre nosaltres tenim can Pere d'Inca, cas Marier, ca s'Arraconer, ca sa Santamariera, cas Bugerró, ca s'Algaidí, cas Català... i, encara casos més actuals, com cas Canari o cas Cordovès.

Tot i així, cal dir que, de forma lògica, també hi ha altres famílies arrelades dins Pòrtol des de fa segles que provenien de Marratxí mateix. Es el cas de diverses branques dels Amengual, Serra, Canyelles, Barrera, Company, Crespí, Mates, Oliver, Crespí, Frau o Seguí...

Clar que no tots els casos són iguals. No queda més remei que fer la recerca genealògica particular de cada branca per poder situar exactament els orígens de la família. I tampoc no sempre és possible aconseguir-ho, ja que hi pot haver llacunes documentals que impedeixin l'estudi complet.

PRIMERS HABITANTS DE PÒRTOL

Quins varen ser els primers establidors de Pòrtula? Tal vegada hauríem de diferenciar entre els que varen adquirir terres de la possessió donada en establiment i els que, posteriorment, hi varen bastir casa. Del primer cas tenim documentat que la primera compravenda coneguda la varen fer Maties Ferrer de Sant Jordi i Aina Fons i Torrella a l'honor Rafel Crespí, conrador de Santa Maria, i consistia en un "tros de garriga d'unes sex quarterintas" (uns 6 quartons); era l'any 1671. El mateix any venen trossos a Pere Crespí, Joan Coll i Joan Fons, tots de Santa Maria del Camí. L'any següent, 1672, trobam el registre de compravenda a favor de Miquel Salom, alias Petit, d'Antoni Seguí alias Pau i de Pere Ramis alias Xinet, tots tres conradors del terme de Marratxí, així com de Bartomeu Dols, fuster de Santa Maria. Fins aquí parlo de la compravenda de terres, però quan ja trobam constància de cases fetes i, per tant, d'habitants del nostre poble és dins el Cadastre de 1685, una quinzena d'anys més tard de l'inici de l'establiment. En concret són aquestes deu persones: Antoni Seguí "Pau", Miquel Payeres, Josep Canyelles "Pobre", la viuda Busquets "Pobra", Margalida Salom "Petita", Antoni Company "Ros", Jaume Duran, Marc Fortuny, Antònia Canyelles "Pobra" i Gabriel Company. Com podeu comprovar, hi ha llinatges que es mantenen i altres que han desaparegut. I en aquest punt, una referència musical per recordar que, precisament 1685 és data especialment senyalada tenint en compte que és l'any de naixement -milers de quilòmetres lluny de Pòrtol, dins l'Alemanya luterana- de dos genis de la Música universal: Johann Sebastian Bach i Georg Friedrich Haendel.

A partir d'aquell moment, ja amb cases i habitants, aviat trobam els primers naixements registrats al nou nucli. Segur que n'hi hagué d'anteriors, però no sempre les plomes dels rectors o vicaris escrivans ho reflectien tot. Una llàstima.

El 1692 fra Joan Gornés, religiós de l'orde de St Francesc de Paula, assistent d'ecònom a St Marçal, ens indica que va batiar Joana Parets, filla de Joan i Margalida, "del lloc de Portola"; els padrins joves, Joan Oliver i Antonina Vidal, en aquell temps feminitzat com "Vidala", "tots desta parròquia".

El 1693 l'agustí fra Tomàs Carrió ens deixa registrat el baptisme de Margalida Francesca Canyelles Salom, de Pòrtula, filla de Joan i Joana, cònjuges de la vila de Marratxí. Els padrins joves foren Jaume Canyelles, fadrí, de Marratxí, de Pòrtula, i Margalida Martorell, donzella, de la parròquia de Santa Maria.

Encara aquest any ens informen que els padrins de fonts de Joana Anna Crespí Pujol, “desta parròquia”, són Pere Joan Salom, casat, del lloc de Pòrtula i Joana Maria Roca, casada, de l'hostal del Pont d'Inca.

1693, Josep Martí Company Comes era fill d'Antoni, de Pòrtola, i de Joana.

1693, Caterina Seguí Parets, filla de Jaume i Caterina, cònjugues del lloc de Pòrtula

A partir de 1694, amb la venguda del rector Dr. Pere Bennàser tornam perdre, en general, la relació concreta de les ubicacions. Aquesta situació de poca informació continua dins les primeres dècades del XVIII a través de l'ecònom Dr. Felip Torelló.

ELS AMENGUAL DINS EL MÓN DEL FANG

Sigui com sigui, malgrat les possibles llacunes, aquesta recerca constitueix una activitat apassionant, tot i que necessita temps i dedicació. Però l'interès de l'estudi és obvi; conèixer les arrels ens ajuda a conèixer millor persones i entorn. Acabaré amb un exemple concret relacionat amb el món de la nostra artesanía més tradicional: els ollers. Les diverses branques de la família Amengual -Can Vent, Can Bernadí, Ca n'Isidre- provenen de la mateixa arrel que, de moment, ens permeten arribar a finals del segle XVII -tornam a l'establiment de Pòrtula, com a eix vertebrador-. És en aquells moments que situam la parella formada per Bartomeu Amengual i Caterina Oliver. Si seguim els descendents de Bartomeu i Caterina per línia directa arribam als actuals hereus de l'olleria de can Vent i als que s'han dispersat i mesclat amb altres famílies: Can Quelet, Es Forn, Can Pere d'Inca...

Però d'aquella mateixa soca inicial podem veure com, al cap de tres generacions, Bernat Amengual Company, germà de Martí Marçal d'on descendeixen els actuals Vent, es casa amb Margalida Barrera Canyelles i inicia el que serà la branca Bernadí; ens trobam a finals del segle XVIII. I encara, aquesta branca Bernadí, torna brostar al cap de dues generacions i, ja dins el segle XIX, Isidre Amengual Pasqual -germà de Bartomeu que continua la branca Bernadí- donarà lloc a la branca dels Isidres mentre un altre germà, Bernat, posarà el fonament de la branca Bernadí de sa Cabaneta, que arriba fins avui i d'on posteriorment sortiran les branques de Madò Bet dels Siurells i la de la família Isern Amengual que es dediquen a l'artesanía dels pastorets. Tornant a la triple branca Bernadí/Isidre encara una generació després, un fill de Bartomeu i nebot d'Isidre i Bernat, de nom Bernat Amengual Amengual, formarà la branca de sa Penya a finals del segle XIX. Finalment, d'aquesta, ja a finals del segle XX, sorgirà la branca de cas Canonge.

Veim, d'aquesta manera, que els descendents d'aquella parella inicial mantenen viva la secular tradició del fang a través de vuit tallers artesanals que segueixen funcionant a dia d'avui.

Es tracta només un exemple de les múltiples possibilitats de l'estudi genealògic, de les famílies, de les persones que conformen aquest poble que compta amb 350 anys d'existència i és hereu de la ja mil·lenària història marratxinera. Tot una herència per tenir en compte, recuperar, estudiar i protegir.

Amigues i amics, benvingudes siguin les festes del Carme, que ens uneixen com a poble. Gràcies i enhorabona a la comissió organitzadora. Visca la Mare de Déu del Carme, visca Marratxí i visca Pòrtol. Que sigui per molts d'anys i sempre poguem gaudir de les festes amb salut i alegria.

**aquest pregó de les Festes del Carme
fou llegit per
Biel Massot i Muntaner
a la renovada església parroquial de Pòrtol
el dia de la seva titular, 16 de juliol de 2011**